

**‘De toestand is in alle opzichten
ten hemel schreiend’**
**De Bredase evacu  Antoine Sauter in het
Zuidfranse kamp Saint-Cyprien, mei-juli 1940**

door

SIERK PLANTINGA

‘Nog nooit heb ik een cent schadevergoeding ontvangen voor al die ellende’.

De bejaarde Antoine Sauter zegt het met grote verontwaardiging en met zóveel overtuigingskracht dat aan zijn herinneringen van meer dan 65 jaar geleden nauwelijks getwijfeld kan worden.

Antoine (M.A.F.A.) Sauter werd op 13 november 1912 geboren te Osnabrück uit Nederlandse ouders die daar toen met vakantie waren; zijn ouders woonden in die tijd in Algiers waar zijn vader een betrekking had. Toen deze vroegtijdig overleed, keerde het gezin weer terug naar Nederland. Na zijn middelbare school sloot Sauter aan de Ingenieursschule te Keulen een technische opleiding met goed gevolg af en vond daarna werk bij een machinefabriek in Breda. Daar woonde de nog ongehuwde Sauter op kamers.¹

Op 12 mei 1940 had hij, evenals de overige Bredanaars, gehoor gegeven aan het bevel tot evacuatie. Op zijn fiets was hij in de aangegeven richting van Antwerpen vertrokken, doch hij werd bij een controle te Brasschaat door de politie gearresteerd op verdenking een Duitser te zijn. Van Brasschaat werd hij overgebracht naar een gevangenis in Antwerpen en vandaar op 15 mei op transport gesteld naar Frankrijk.

In de chaos en paniek die in de meidagen van 1940 ontstond en door de onverwacht snelle opmars van de Duitse troepen vervaagde al snel het onderscheid tussen Belgen die ervan verdacht werden pro-Duits te zijn, onderdanen van vijandelijke mogendheden en illegaal in België verblijvende buitenlanders. Zij allen werden al gauw als staatsgevaarlijke leden van de vijfde colonne gezien en zoveel mogelijk door de Belgische politie gearresteerd. Op deze manier werden pro-Duitse Vlaamse nationalisten op één hoop gegooid met politieke en joodse vluchtelingen voor het naziregime. Al deze arrestanten werden op last van de Belgische regering geëvacueerd naar Frankrijk. Met een aantal treintransporten werden zij na een reis die meerdere weken in beslag nam uiteindelijk in een paar kampen in Zuid-Frankrijk afgeleverd. Een groot deel van deze personen kwam terecht in het kamp Saint-Cyprien aan de Middellandse zee kust bij Perpignan, een ander gedeelte werd geplaatst in het kamp Le Vernet aan de voet van de Pyreneeën in de Ari ge. Deze kampen waren in februari 1939 ontstaan als opvangcentra voor Spanjaarden die gevlucht waren voor de troepen van generaal Franco.² Ook Belgische strafgevangenen werden naar het zuiden van Frankrijk overgebracht en opgesloten in Franse gevangenissen. Hiertoe was door de Belgische regering een overeenkomst met de Franse regering gesloten.

1. Antoine Sauter in 1949.

Recent is er in een tweetal Belgische publicaties uitgebreid aandacht besteed aan de inval van de Duitse troepen in België op 10 mei 1940 en de gevolgen daarvan voor een aantal specifieke bevolkingsgroepen die op dat moment in België woonachtig waren. Zowel 'La Liste de Saint-Cyprien' als 'Gewillig België' gaan uitgebreid in op de politiek van de Belgische regering om verdachte personen te arresteren en te internen. De interneringen van illegaal in België verblijvende buitenlanders, waaronder veel gevluchte joden, waren overigens al eerder begonnen, in september 1939. Ook de treintransporten naar Zuid-Frankrijk komen hierin aan de orde.³

Bij lezing van deze publicaties lijkt een precieze reconstructie van de verschillende treintransporten niet goed mogelijk te zijn door het gebrek aan bronnen; zo is er in deze beide boeken niet te achterhalen hoeveel er van deze transporten zijn geweest en wanneer ze precies zijn vertrokken. Wel is door overlevering bekend dat de reis van Antwerpen naar Saint-Cyprien voor de geëvacueerden een hel geweest moet zijn. Zij zaten dagenlang opgesloten in goederenwagons zonder eten en drinken en zonder sanitaire voorzieningen; zij moesten voortdurend pesterijen ondergaan door het bewakend personeel dat bij een langdurige stilstand bovendien de nieuwsgierige lokale bevolking ophitste met de mededeling dat het hier om Duitse spionnen ging; en zij werden met regelmaat geplunderd en beroofd door de hen begeleidende Belgische en Franse militairen.

Sauter, die de Belgische justitiële autoriteiten in Brasschaat en Antwerpen niet had weten te overtuigen van zijn Nederlanderschap en zijn goede bedoelingen als vluchteling, bevond zich dus in dit gezelschap van 'staatsgevaarlijke' personen op weg naar Zuid-Frankrijk en maakte onderweg deze ellende mee. Na zijn verblijf in het kamp Saint-Cyprien en zijn terugkeer in Breda in juli 1940 schreef Sauter een uitgebreide brief aan de burgemeester van Breda waarin hij zijn belevenissen weergaf en om een schadevergoeding vroeg voor alle op geld waardeerbare schade. Waarschijnlijk juist hierom is deze brief zo gedetailleerd en daarom vormt zij een welkome aanvulling op hetgeen tot nu toe bekend is over deze transporten. Dit is dan ook de reden dat deze brief hieronder als bijlage in zijn geheel wordt gepubliceerd.⁴ Veel later heeft Sauter in een uitgebreide levensbeschrijving van zichzelf nog het een en ander over zijn ervaringen in België en Frankrijk opgeschreven. In dit niet-gedateerde stuk dat

waarschijnlijk uit de jaren '60 of '70 van de vorige eeuw stamt, worden soms details vermeld die niet voorkomen in zijn brief van juli 1940. Zo beschrijft Sauter hierin bijvoorbeeld het nergens anders vermelde doodschieten van een joodse vluchteling door een bewaker tijdens het transport: 'Op een goed ogenblik werd het een Duitse jood te machtig. Hij had zeker al te veel meegemaakt. Hij schreeuwde als een bezetene, sloeg op de wand enz. Een van de bewakende soldaten kwam er aan en schoot hem door een van de spleten van de wagon dood. Later werd het lichaam weggehaald'. De levensbeschrijving is hierachter niet opgenomen maar wanneer deze aanvullende informatie bevat, heb ik die in een voetnoot bij de brief toegevoegd.⁵

Het treintransport

Het treintransport met Sauter deed over de afstand Antwerpen-Orléans een week. Het traject liep via Kortrijk, Doornik en La Loupe. In Orléans werden de gevangenen gedurende enige tijd in een kamp ondergebracht alvorens er verder gereisd werd naar Zuid-Frankrijk. De trein reed veelal 's nachts en stond overdag vaak stil in de brandende zon op een stationemplacement. Daar waren de gevangenen, zoals reeds gezegd, nogal eens het mikpunt van de toegelopen plaatselijke bevolking; hun spullen werden door de bewakers geroofd en naar het publiek gegooid. Één keer werd het hachelijk toen een aantal Fransen de trein met zijn zogenaamde vijfde colonne in brand wilden steken. De bewakende soldaten hadden van de bevolking nogal wat wijn gekregen en werden steeds meer dronken. Door het ingrijpen van de machinist die de trein wegreed en pas een aantal kilometers verderop weer tot stilstand bracht, werd een ramp voorkomen. Vermoedelijk kwam het treintransport van Sauter begin juni in Saint-Cyprien aan.⁶ Het primitieve kamp op en langs het strand was toen al verlaten door de eerdere Spaanse vluchtelingen.

Het Franse kamp

De Franse kampen werden gekenmerkt door een volstrekt gebrek aan voedsel, schoon water en hygiëne. De geïnterneerden sliepen in Saint-Cyprien eerst in kuilen in het strand met een zeiltje erover en later in inderhaast op het strand gebouwde houten barakken op oud stro dat binnen de kortste tijd wemelde van de luizen en vlooiën. Een uitbraak van dysenterie was dan ook een kwestie van tijd. Half juli 1940 waren daar tussen de 5000 en 6000 personen geïnterneerd. J.W. Kolkman, een medewerker van het Nederlandse vice-consulaat dat op dat moment nog te Sète was gevestigd, bezocht toen het kamp op zoek naar Nederlandse gevangenen. In een uitvoerig rapport aan de consul-generaal schetste hij de situatie:

het kamp is "onderverdeeld in groepen, 'îlots', die allen door zware prikkeldraadversperringen zijn omringd en militair bewaakt worden. Zoo'n stuk terrein, een barre zandgrond, die gloeiend heet is en waar het zand bij het minste windje opstuift, is enkele honderden vierkante meters groot..(-) Hygiëne bestaat er niet. Ofschoon de barakken betrekkelijk kort geleden gebouwd werden, heerscht er, doordat er zoveel mensen opeengehoopt samen leven, nieuw stroo slechts ui-

terst zelden verstrekt wordt en door gebrek aan water grondige schoonmaak niet mogelijk is (-), een gruwelijke staat van vervuiling. Het ongedierte tiert er zoo welig, dat velen verkiezen op den blooten grond te slapen. Behoorlijke closets bestaan er niet. Hier en daar staan een soort blikken, ik vermoed een groot model afgedankte benzinetanks, waarin de menschen ten aanschouwe van iedereen hun behoeften moeten verrichten. Slechts één pomp drinkwater is in het kamp te vinden (-). Hun eten ontvangen zij meerendeels in oude conservenblikken, terwijl bovendien dat eten op de meest onsmakelijke manier wordt toeberaid in groote potten, die vlak naast de steenkoolvoorraad staan, zoodat elke keer het koolstof in de open ketels stuift.⁷

Sauter kwam in Saint-Cyprien terecht in dezelfde barak als de bekende Vlaamse nationalist dr. August Borms (1878-1946).⁸ Borms, die in 1919 wegens zijn collaboratie met de Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog ter dood was veroordeeld doch later gratie had gekregen, behoorde tot de groep pro-Duitse Vlamingen die na de Duitse inval was gearresteerd. Hij was een speciaal slachtoffer van de bewaking. Hij werd ondermeer regelmatig door de Franse bewakers uitgejouwd en moest de metalen vaten met uitwerpselen wegbrengen. De houding van de Fransen veranderde volgens Sauter op slag na de ondertekening op 22 juni 1940 van de Frans-Duitse wapenstilstand: 'De Duitse joden (zo'n 70%-80% van de bewoners) kwamen apart. De Duitsers zelf werden meteen heel correct behandeld en kwamen apart'. De bewaking hield volgens Sauter op met pesten, het eten werd wat beter en de gewapende bewaking trok zich terug.

De terugkeer naar Nederland

Niet lang nadat de wapenstilstand op 25 juni van kracht was geworden kwamen er acties op gang om de miljoenen vluchtelingen, waaronder ook veel buitenlandse, te traceren en hen weer terug naar huis te laten keren. Eerder al, op 15 juni, had de Nederlandse regering te Londen de diplomaat jhr. mr. H.F.L.K. van Vredenburg benoemd tot regeringscommissaris voor de vluchtelingen en hem vanuit Engeland naar Frankrijk gezonden. Reden hiervoor was de steeds sterker wordende geruchtestroom dat er zo'n 50.000 Nederlanders in Frankrijk terecht waren gekomen, waaronder ongeveer 40.000 geëvacueerde Bredanaars, en dat deze zich in zeer moeilijke omstandigheden bevonden. Van Vredenburg zette de consulaire organisatie in het zuidwesten van Frankrijk samen met de consul-generaal dr. A. Sevenster weer op poten.⁹ Hulpkrachten werden als medewerker bij een consulaat aangesteld. En onafhankelijk daarvan vertrok op 25 juni in de namiddag vanuit Breda de Missie Meeùs richting Frankrijk met als doel de daar terechtgekomen Nederlanders op te sporen en te repatriëren. Ook de Bredase afdeling van het Rode Kruis onder leiding van mevrouw M.I.F. Prins-Waller breidde de zoektocht naar zieke en gewonde Nederlanders uit tot in Frankrijk; haar activiteiten zouden later in de zomer een vervolg krijgen in de Rode Kruismissies naar het zuiden van Frankrijk onder leiding van de arts A.D.A. van Overeem.

Het hierboven al vermelde bezoek van J.W. Kolkman aan het kamp te Saint

Cyprien was een gevolg van de noodkreet van een gevluchte Nederlander in het zuiden van Frankrijk die de consul te Toulouse op de hoogte had gesteld 'van den wanhopigen toestand, waarin zich een driehonderd Hollanders bevinden, die opgesloten zitten in een kamp in St-Cyprien'. Kolkman trof er op 25 juli nog 18 Nederlanders aan, die allen door de Belgische politie of militaire autoriteiten waren gearresteerd en overgebracht naar Frankrijk. Hij had met ieder afzonderlijk gesproken, hun papieren gecontroleerd en was vervolgens tot de conclusie gekomen dat niets hun opsluiting rechtvaardigde. Hij stelde de consul-generaal voor om onmiddellijk te trachten hun evacuatie te bewerkstelligen en hen nieuwe kleding en schoenen te verschaffen. Hij had verder ieder van hen 250 francs ter beschikking gesteld.

Kolkman meldde tot slot dat hij had vernomen dat er al ongeveer dertig Nederlanders uit het kamp waren vertrokken tezamen met de Duitsers en de Vlaamse nationalistenvan waaronder August Borms: 'Deze Hollanders zijn meegekomen omdat er nog plaats was in de trein en deze plaatsen vrijgesteld werden voor hen die Ariërs waren en zich onder Duitse bescherming wilden stellen'. Onder andere had hij de naam 'Zoute' horen noemen.

Uit de door Kolkman verzamelde cijfers bleek toen dat het aantal van driehonderd Nederlanders in kamp Saint-Cyprien gerangschikt diende worden in de categorie oorlogsgerechten. Veeleer moest worden gedacht aan een aantal van vijftig tot zestig personen.¹⁰

'Zoute'-Sauter was ten tijde van het bezoek van Kolkman inderdaad al weer teruggekeerd naar Nederland. Hij had dat te danken aan Borms. Meteen na de Frans-Duitse wapenstilstand hadden de Duitse militaire bezettingsautoriteiten in Brussel vernomen van het wegvoeren van Duitse onderdanen en hun Belgische vrienden naar het zuiden van Frankrijk. Hans-Eggert Reede, de rechterhand van de Duitse militaire commandant voor België en Noord-Frankrijk, Alexander von Falkenhausen, waarschuwde zijn superieuren in Berlijn. Het gevolg was dat er terstond een trein werd gestuurd naar Saint-Cyprien. Volgens Sauter 'mopperden de Duitsers. Men had een goederentrein gestuurd om hen af te halen. Zij eisten een personentrein. Na weer enkele dagen kwam die trein. Voor de Duitsers klasse-wagons (met fluweel); voor de Vlamingen 3^e klas wagons. Er waren bovendien nog een kleine vijftig zitplaatsen over'. Op instigatie van Borms werden deze plekken aan Nederlanders vergeven die in België woonden. Borms koos voor de laatste paar plaatsen Nederlanders uit zijn eigen barak. Sauter mocht als laatste mee. De trein vertrok op 3 juli en reed via Parijs naar Brussel. Daar kwam de trein op 10 juli aan. Onderweg was de verzorging prima geweest. Na een controle door de Duitsers in Brussel kreeg hij een treinkaartje naar Antwerpen. Over zijn laatste kilometers op weg naar huis schreef Sauter:

Hier [Antwerpen] werd ik in een tehuis opgevangen en kreeg goed te eten. Verzorging door Belgen. De volgende dag lifte ik naar Roosendaal. Ofschoon ik geen papieren had kreeg ik nergens moeilijkheden. Van Roosendaal naar Breda gelift. Ik was mager geworden, totaal uitgeplunderd, maar verder redelijk gezond. Mijn oom onderzocht me (hij was arts). Na nog een dag rust me weer op mijn werk gemeld.¹¹

Sauter vergat op te schrijven dat hij, voordat hij weer aan het werk ging, eerst nog mevrouw Oei in Aerdenhout per telefoon op de hoogte had gebracht van de situatie van haar man die ook in Saint-Cyprien vastzat.¹²

Na zijn terugkeer in Breda schreef Sauter aan de burgemeester een brief waarin hij zijn belevenissen verhaalde en om vergoeding van de door hem geleden schade vroeg. De brief werd doorgestuurd naar het Ministerie van Binnenlandse Zaken in Den Haag met het verzoek de behandeling over te nemen. De secretaris-generaal van dit Ministerie berichtte burgemeester Van Slobbe dat de heer 'van Santen' zich tot de schade-enquête-commissie in Breda moest wenden omdat de geleden schade als oorlogsgeweldschade aangemerkt kon worden. Van Slobbe berichtte dit op 14 augustus 1940 aan Antoine Sauter. Deze verklaarde aan de auteur van deze bijdrage dat hij nooit een schadevergoeding had ontvangen, ook niet voor zijn gemis aan werkloon.¹³ De brief van Sauter is een belangwekkend ooggetuigeverslag van een betrokkene bij de evacuatie van Breda in mei 1940 en is daarom hieronder integraal weergegeven.

Bijlage.

Brief Antoine Sauter aan de Burgemeester van Breda.

27-7-'40

A. Sauter

Reigerstr. 3

Breda

Hoogedelachtbare Heer Burgemeester,

Hiermede kom ik mij uiteindelijk tot U wenden in verband met tijdens de evacuatie opgelopen schade. Het betreft in dit geval geen schade door verloren gaan enz. geleden, doch schade moedwillig toegebracht door Belgische autoriteiten (ook Franschen) bij de zoogenaamde uitoefening van hun dienst (deels in staat van dronkenschap).

Op 12 Mei j.l. werd Breda geëvacueerd.

Op 11 Mei had ik reeds gepoogd mij bij den Commandant der luchtafweerdienst in Breda als vrijwilliger voor het Ned. Leger in een of andere vorm aan te bieden.

Dit aanbod was niet aangenomen. Wel werd mij gezegd eenige tijd te wachten daar elk oogenblik desbetreffende instructies verwacht konden worden.

Op 12 Mei heb ik mij na mij op een langdurige evacuatie te hebben voorbereid, per fiets, via Zundert, in de richting van Antwerpen begeven, in de hoop hier tegen den avond aan te komen en mij den volgenden dag bij den Consul weer voor vrijwilliger aan te melden.

Na drie keer in België te zijn gecontroleerd zonder dat mij moeilijkheden in de weg gelegd werden, werd ik in Braschaat door de gendarmerie ter hoogte van het hoofdbureau van politie gearresteerd.

Voorzien was ik van een geldig Nederlandsch paspoort, mijn Duits ingenieursgetuigschrift en mijn Distributie-stamkaart uit Breda.

Uit mijn paspoort concludeerde de "actieve" gendarm dat ik in Duitschland geboren was (tijdens een vacantiereis mijner ouders, mijn vader was toen werkzaam in Algiers (Fransch), verder dat ik gedurende zekere tijd in Duitschland gewoond had (voor studiedoeleinden en wel de laatste 3 semesters voor mijn Ing.) en dus staatsgevaarlijk was.

Op het hoofdpolitiebureau toonde ik mijn getuigschrift, wees op de overeenkomst met de datum van mijn getuigschrift en de data van de visa in mijn pas.

Verder toonde ik hun andere papieren en wees ik hun op het feit dat mijn Nederl. paspoort, mijn uitsluitend bezit van Nederl. geld, mijn Nederl. distributiestamkaart en andere Nederl. papieren toch gerust als bewijs aangenomen worden konden voor het feit dat ik Nederlander was.

Verder mijn geheele uitrusting evenals het voortduurend passeeren van andere Nederl. vluchtelingen per fiets en per auto er toch duidelijk op wezen dat ik geëvacueerde was.

Tenslotte verzocht ik hun den Nederl. Consul in Antwerpen op te bellen.

Niets hielp. Men fouilleerde mij grondig waarbij natuurlijk niets verdachts te voorschijn kwam, nam mij mijn paspoort, stamdistributiekaart en getuigschrift af, maakte een procesverbaal op, en ik werd 400 m. noordelijk in een hulppolitiebureau vastgezet.

Op 13 Mei werd ik naar het gerechtsgebouw in Antwerpen gebracht. Des avonds, zonder verhoord geweest te zijn, werd ik in een gevangeniswagen naar de gevangenis in de Begijnestraat vervoerd en hier opgesloten.

14 Mei kreeg ik des morgens mijn eerste voedsel (koffie met droog brood).

Van te voren had ik hier herhaaldelijk naar gevraagd doch nooit iets gekregen. Ook had men mij in Brasschaat ondanks aanvraag geen gelegenheid gegeven iets te kopen of onder geleide in een restaurant iets te nuttigen.

15 Mei werd ik op transport gesteld.

In de gevangenis waren mij reeds na hernieuwd fouilleeren afgenomen: scheerapparaat (Gillette f. 4,-); scheermesjes (2 pakjes v. 10 sts. Gillette f. 2); zakmes (voor alle mogelijke doeleinden te gebruiken f. 2); sleutels; buisje jodium; zaklantaaren met 3 reserve batterijen enz.

Mijn transport stond onder leiding van de Belgische (Walen) officieren: Colette en Dubois.¹⁴

Over Kortrijk ging het naar Frankrijk.

Uiteindelijk doel bleek na een week reizen Orleans.

In mijn transport bevonden zich meerdere vooraanstaande Nederlanders en Vlamingen (Dr. Borms).

Van de Nederlanders o.a. de heer Oei uit Aerdenhout van Chin. origine, zwager van den Chin. ambassadeur te Parijs Wellington Koo. Laatstgenoemde vertelde gearresteerd te zijn aan het station te Antwerpen daar hij vreemdeling was.¹⁵

Ook hij was in het bezit geweest van geldige papieren. In Frankrijk aangekomen hitsten onze officieren en soldaten de bevolking in elke halteplaats tegen ons op (het waren er vele in een reis van 7 dagen Antwerpen-Orleans). Vanaf Tournai

kregen wij 3 dagen geen eten of drinken, en moesten in deze gesloten blijvende beestenwagens al onze behoeften doen gedurende die tijd.

Tenslotte hebben hogere Fransche officieren er een einde aan gemaakt.

Als wraak kwamen de officieren en soldaten (zij kregen in elke pleisterplaats van de bevolking wijn (cider en pinard) en verkeerden in een staat van constante dronkenschap) de volgende dag in onze wagons om zoogenaamd naar messen te zoeken.

Het werd een groote plundering: Ik verloor hierbij mijn wollen deken (f. 10,50 rekening vermoedelijk nog voorhanden), die ik van de menschen bij wie ik hier nog in de kost ben geleend had, verder een lederen tank met volle inhoud en mijn armbandhorloge (f 22,-).

De hierop volgende dag in la Loupe begon het weer. Deze keer was er een Frans kapitein er bij gekomen benevens Fransche gendarmen.

Na met een zweep te zijn geslagen (door de Fransche kapitein persoonlijk) en van soldaten kolfslagen te hebben gekregen nam men mij hier verder af: Vulpen (Pelikaan f. 11,50), geld (uitsluitend Nederl. geld, in de gevangenis te Antwerpen gecontroleerd f. 20,47), Nederl. Postzegels (f. 1,08) portemonai, hoed (13,50 R.M.), terwijl men mij uit een handkoffertje dat ik bij mij had en dat de vorige keer de dans ontsprongen was mijn nieuw pak (pas betaald, 2 keer aan gehad, rekening nog voorhanden f. 50,50) benevens ondergoed en 5 paar sokken afnam.

Hierbij was ik er weer betrekkelijk goed afgekomen daar ik mijn demi-saison kon redden evenals een hemd en het lege koffertje. Anderen, gehuwden werden soms zelfs hun trouwringen van de vingers gehaald.

Duitse priesters en geestelijken werden al hun bovenklederen afgenomen. Na de operatie liepen de mensen in hun onderbroek rond.

Ook hierbij weer de noodige beledigingen.

In Orleans werden wij weer onderzocht, doch mij viel niets meer af te nemen.

Daarna werden wij in barakken opgesloten. De hygieenische toestanden waren uiterst slecht. Na 2 weken ging het weer verder naar St. Cyprien (bij de Spaansche grens ten zuiden van Perpignan).

Hier was het iets beter doch het feit dat het Fransche roode kruis kamp zoowel als ravitaillering afkeurde spreekt voor zich.

Bijna iedereen werd ziek, de meesten scheidten bij hun behoeften bloed uit en hadden constant diarhee.

Weer kwam ik er goed af (slechts een nacht een beetje last gehad).

Hadden de soldaten slecht nieuws van het front, dan werd er des nacht door dronken soldaten door onze barakken geschoten.¹⁶

Mogelijk verwonden werden den volgenden dag in een geïmproviseerde roode kruisauto weggehaald.

Geneesmiddelen waren niet voorhanden.

Tenslotte zijn wij op bevel van de Duitse autoriteiten terugvervoerd. Weer had ik geluk, ik kwam in het 1^e transport met bijna alle Rijks-Duitschers.

De Duitse verpleging en hulpvaardigheid liet niets te wenschen over.

In Antwerpen terug probeerde ik mijn papieren terug te krijgen, hetgeen mislukt is.

In St. Cyprien had ik alleen mijn notitieboekje dat mij in La Loupe was afgenomen teruggekregen.

Mijn papieren moeten zich in handen van den krijgssauditeur Mr. De Bie bevinden.

In de gevangenis kon ik ook niets terugkrijgen daar mijn goederen daar aan de begeleidende wacht werd medegegeven. Wel kreeg ik een afschrift van wat men mij afnam. Dit afschrift bevindt zich thans in handen van den vertegenwoordiger v.h. Nederl. Consulaat (gevestigd in het Amerikaans consulaat).

Deze vertegenwoordiger heeft alles genoteerd, doch gaf mij de raad in Breda verdere stappen te doen.

Middelen om naar Brasschaat te gaan en hier mijn fiets terug te vragen bezat ik niet (rekening voorhanden 78 R.M.).

Van uit Breda schreef ik een kaart naar Brasschaat. De grens was echter dicht, de kaart kreeg ik terug.

Vervolgens ging ik hier naar het politiebureau waar men mij aanraadde bij de Duitsers i/d. Boschstraat te gaan. Daar verwees men mij naar U.

Een verder nadeel had ik nog aan kamerhuur voor 2 maanden (f 25).

Tenslotte kreeg ik tot overmaat van ramp 2 aanmaningen om mijn belasting te betalen wat ik natuurlijk niet kan (daar geen geld meer in mijn bezit).

Van mijn fabriek kreeg ik Mei geheel, Juni niet en Juli alleen de dagen die ik gewerkt heb uitbetaald.

Een nadere regeling schijnt mogelijk te zijn.

Hiermede heb ik zoveel mogelijk aan mijn verplichtingen voldaan en mij voor zover mogelijk voorlopig geholpen (schoenenreparatie, vulpen stof voor nieuw pak, eenig ondergoed).

Door mijn oom dr. Payens¹⁷ werd ik ontluisd.

De door mij buiten mijn schuld geleden schade bedraagt ± f. 200.

Mijns insziens zijn de Belgische autoriteiten voor een zeer groot deel hieraan schuld.

Een dergelijke brief zal ik dan ook aan den Belgische Consul schrijven.

Ik verzoek u verder dringend om de noodige stappen opdat ik geholpen, liefst geheel schadeloos gesteld, kan worden.

U bij voorbaat voor uwe moeite dankend, Hoogachtend,

A. Sauter”.

AANTEKENINGEN

1. Interview van de auteur met A. Sauter 19-5-2007.
2. Zie over de Franse kampen onder andere: Monique-Lise Cohen et Eric Malo (dir), *Les camps du Sud-Ouest de la France 1939-1940* (Toulouse, 1994); Geneviève Dreyfus-Armand et Émile Temime, *Les Camps sur la plage, un exil espagnol* (Paris, 1995); Denis Peschanski, *La France des camps. L'internement 1938-1946* (Paris, 2002).
3. Marcel Bervoets-Tragholz, *La Liste de Saint-Cyprien* (Bruxelles, 2006) reconstrueert minutieus het lot van de vele buitenlandse joden (waaronder dat van zijn vader en oom) die op last van de Belgische regering met treintransporten naar het zuiden van Frankrijk werden overgebracht. Onder eindverantwoordelijkheid van Rudi van Doorslaer behandelt Emmanuel Debruyne in hoofdstuk vijf van *Gewillig België. Overheid en Jodenvervolgving tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Antwerpen-Amsterdam-Brussel, 2007) de politiek van de Belgische regering ten opzichte van de (buitenlandse) joden in deze periode. Ook Lieven Saerens besteedt in zijn in 2000 verschenen studie *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joden (1880-1944)*, (Tielt, 2000), op de pagina's 481-485 enige aandacht aan de arrestaties en transporten.
4. De brief van Sauter bevindt zich in het Stadsarchief Breda (SAB), archief Secretarie 1926-1945, inv.nr. 345-V.
5. De eigenhandig geschreven levensbeschrijving van Sauter bevindt zich in zijn privé-archief. De passage over het doodschieten is te vinden op pagina 1.
6. A. Sauter, Levensbeschrijving, p. 2; interview 19-5-2007.
7. Nationaal Archief Den Haag (NA), archief Consulaat-Generaal Vichy e.a. 1940-1945, inventaris nummer 26, 'Rapport over het kamp St. Cyprien' van J.W. Kolkman aan consul-generaal A. Sevenster dd. 26-7-1940. Kolkman had het kamp op donderdag 25-7-1940 bezocht. Dit rapport bevindt zich in afschrift ook in NA, archief Gezantschap Frankrijk 1866-1940, inv. nr. 2123. Zie over Kolkman: Sierk Plantinga, 'Joseph Willem Kolkman (1896-1944) en de Engelandvaarders. De hulp aan Nederlandse vluchtelingen in Vichy-Frankrijk', in: *Negende Jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (Zutphen, 1998), 10-36.
8. Zie over August Borms ondermeer de wikipedia.nl website en Christine van Everbroeck, *August Borms. Zijn leven, zijn oorlogen, zijn dood* (Amsterdam-Antwerpen, 2005).
9. C.A.J. van Koppen (red), *Den Haag antwoordt niet: herinneringen van Jhr. Mr. H.F.L.K. van Vredenburg* (Leiden, 1985), 111.
10. NA, archief Consulaat-generaal Vichy e.a. 1940-1945, inv.nr. 26.
11. A. Sauter, Levensbeschrijving, p. 3. Over de preciese data der treinreis: Bervoets-Tragholz, *La Liste de Saint-Cyprien*, p. 271, noot 72. Met 'Mijn oom' wordt C.J.M. Payens bedoeld, zie noot 17.
12. Interview A. Sauter 19-5-2007. Zie ook noot 15.
13. Interview met Sauter 19-5-2007.
14. In *Gewillig België* wordt als begeleidend officier een Belgische luitenant Collette vermeld (pagina 201).
15. Oei Tjong Swan, *Semarang 19-1-1898, +Aerdenhout 23-7-1943. V.K. Wellington Koo (1887-1985) was gehuwd met een zus van Oei Tjong Swan. Wellington Koo was een bekend (nationalistisch) Chinees diplomaat. Hij was gezant in Frankrijk van 1936-1940 en rechter in het Internationale Hof van Justitie te Den Haag van 1957 tot 1967. Brieven van de geïnterneerde Oei Tjong Swan in NA, archief Gezantschap Frankrijk 1866-1940, inv. nr. 2112. Zie ook Bervoets-Tragholz, *La Liste de Saint-Cyprien*, 305, 310.
16. In de periode dat Sauter geïnterneerd was in Saint-Cyprien zijn er hierdoor geen doden gevallen; volgens Sauter was dat 'een groot wonder'.
17. C.J.M. Payens was in 1940 als arts verbonden aan het Gemeenteziekenhuis en aan de GG en GD te Breda.